

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

آموزش زبان فارسی ۱

دانشگاه فرهنگیان سلماس

گروه ۱۹ مدرّس: ایرج افراسیابی

قابل توجه دانشجویان عزیز

با آرزوی سلامتی و توفیق

مطالب و محتوای واحد درسی آموزش زبان فارسی ۱ جهت استفاده شما تهیه شده است .
ضمن مطالعه دقیق به موارد خواسته شده در اسلاید آخر توجه و عمل نمایید.

افراسیابی فروردین ۹۹

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ

ویژگی های عمومی زبان های انسانی

زبان مانند هر پدیده دیگر از جنبه های مختلفی قابل بررسی است ، می توان به ماهیت و ساختار درونی آن اشاره کرد یا نشانه های آن را مورد بررسی قرار داد و یا اینکه درباره انواع و گونه های مختلف آن بحث کرد.

با توجه به مطالب مورد نیاز پژوهشگران و معلمانی که در دوره دبستان به تحقیق و تدریس مشغول اند ماهیت و ویژگی های درونی زبان از قبیل استفاده از نشانه و قراردادی بودن آنها ، جریان داشتن زبان و خط مستقیم در واحد زمان و مکان ، روابط همنشینی و جانشینی ، طرح مندی زبان و عدم وابستگی آن به زمان و مکان مورد بحث است.

نقش های زبان شامل نقش ارتباطی ، عاطفی ، هنری و نقش زبان در تفکر و اندیشه انسان مطرح می شود.

قوه نطق و زبان

همه انسانها صرف نظر از جنسیت، نژاد و رنگ و دیگر تفاوت های زیست محیطی و مردم شناختی از یک توانایی ویژه به نام قوه نطق یا قوه بیان برخوردارند.

خداوند بزرگ در آیات آغازین سوره رحمان به اعطای این قوه به نوع بشر اشاره فرموده‌اند. انسان‌ها با دارا بودن این ویژگی می‌توانند پس از تولد و وارد شدن به جوامع مختلف و در همان سال‌های اولیه کودکی اصلی‌ترین نظام ارتباطی همان جامعه را بیاموزند و با همه پیچیدگی‌هایی که در این نظام دیده می‌شود به کار برد و ادراک آن تسلط یابند، این اصلی‌ترین نظام ارتباطی جوامع انسانی "زبان" نام دارد.

همه انسان‌ها بدون توجه به زبان پدر و مادر خود در هر جامعه زبانی که قرار بگیرند با استفاده از موهبت الهی قوه بیان که در وجود آنان به ودیعه گذاشته شده است زبان همان جامعه را می‌آموزند، برای مثال یک کودک چینی در کشوری فارسی زبان و یک کودک روسی در کشوری فرانسوی زبان قرار بگیرند بدون توجه به زبان ملی خود به ترتیب به زبان‌های فارسی و فرانسوی مسلط می‌شوند.

معنای تسلط به یک زبان به طور ساده فرایند تسلط یک شخص به نظام آوایی، واژگانی، نحوی، معنایی، کلامی و منظوری شناختی آن زبان است.

زبان یک پدیده انتزاعی و در نتیجه ذهنی است. هر شخص می تواند از این توانایی ذهنی خود استفاده کند و با حرکت از ساحت انتزاع به عالم واقعیت از زبان خود به صورت کنش گفتاری (گفتن و شنیدن) یا به صورت کنش نوشتاری (نوشتن و خواندن) در امر ارتباط و انتقال یـا دریافـت پیـام سـود بـبـرد.

بنابراین می توان گفت قوه نطق یا بیان یک ویژگی است که همه انسانها از آن برخوردارند و تبلور این قوه به صورت زبانهای مختلف بشری دیده می شود.

استفاده از نشانه

زبان در امر ایجاد ارتباط شفاهی و یا مکتوب از مجموعه ای از نشانه های قراردادی استفاده می کند.

در تعریف نشانه می توان گفت عبارت است از چیزی که بر چیز دیگری غیر از خودش دلالت کند. برای مثال نشانه "!" بر وجود خطر در جاده دلالت می کند.

نشانه زبانی مانند نشانه های دیگر عیناً با آن چیزی که نمایندگیش را به عهده دارد منطبق نیست و طرفین ارتباط را از خودش فراتر می برد و به چیز دیگری رهنمون می سازد. پس می توان گفت ارتباط زبانی یعنی نشانه سازی و استفاده از نشانه ها، به این امر نشانگی می گوئیم .

ذات نشانگی عبارت است از همان چیزی که دلالت نامیده می شود. البته یادآوری این نکته لازم است که نشانگی نه تنها در ارتباط زبانی بلکه در همه ساحات زندگی ما وجود دارد و به طور کلی هر جا ارتباط هست نشانگی و دلالت هم مشاهده می شود.

نشانه‌هایی که در زندگی اجتماعی بشر به کار می‌رود به سه دسته قابل تقسیم است :

(الف) نشانه تصویری: نشانه‌ای که میان صورت و مفهوم آن شباهت عینی و تقلیدی است مثل نقش مار که بر خود مار و عکسی که بر صاحب عکس دلالت دارد. این دلالت فقط به سبب شباهت ظاهری است.

(ب) نشانه طبیعی: این نشانه که آن را عقلی نیز می‌نامند نشانه‌ای است که میان صورت و مفهوم آن رابطه همجواری یا تماس است، مثل رابطه دود و آتش، تندی نبض و احتمال تب، که آتش و تب علت و دود و تندی نبض معلول هستند.

(ج) نشانه وضعی: نشانه‌ای که میان صورت و مفهوم آن همانند نشانه طبیعی رابطه همجواری و پیوستگی هست ولی این رابطه نه طبیعی و ذاتی، بلکه قراردادی است. مثل دلالت لفظ اسب بـ _____ معنای اسب.

دلالت نشانه‌های تصویری و طبیعی تقریباً در همه جوامع انسانی یکسان است ولی در دلالت نشانه‌های وضعی که نشانه‌های زبانی هم در زمره آنها هستند در هر جامعه‌ای زبانی متفاوت است و نیاز به آموزش و فراگیری دارد. بنابراین می‌توان گفت هر زبان نظامی از نشانه‌های قراردادی است که اعضای هر جامعه زبانی با استفاده از آن نظام با یک دیگر ارتباط شفاهی یا نوشتاری برقرار می‌کنند.

عدم وابستگی به زمان و مکان:

از ویژگی‌های زبان‌های انسانی آزاد بودن از قید زمان و مکان است.

نظام‌های ارتباطی ویژه جانوران فقط در زمان خاص و مکان خاص کارایی دارند، ولی انسان‌ها با استفاده از زبان خود می‌توانند زمان و مکان را درنوردند و در باره گذشته و حال و آینده و همچنین درباره مکان حاضر یا دور ترین نقاط جهان و حتی درباره آنچه وجود خارجی ندارد به گفت‌وگو بپردازند.

این ویژگی زبان به استفاده از تجارب گذشتگان، انتقال تجارب و اطلاعات به آیندگان و در نتیجه به فرهنگ‌سازی و بقا و توسعه تمدن بشری انجامیده است و خداوند رحمان نیز به علت همین ویژگی عدم وابستگی به زمان و مکان زبان است که پیام وحی، به خصوص معجزه جاوید پیامبر (ص) را برای هدایت همه اعصار و همه مکان‌های جهان در قالب عناصر زبانی فرستاده است.

در واقع زبان حافظ تاریخ است. ملت‌ها تاریخ، قوانین، آداب و رسوم فرهنگی و آثار ادبی و علمی خود را به صورت شفاهی و مکتوب از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌کنند. در این راه، زبان به عنوان مهمترین ابزار این انتقال نقش بسزایی ایفا می‌کند. شاید گفته شود که فناوری و علم، محیط ما را کنترل می‌کند ولی آنها نیز برای انتقال اطلاعات خود به زبان نیاز دارند. زبان است که انسان را از دایره تنگ تنهایی و درون‌گرایی محض در مسیر تعامل و تعالی اجتماعی قرار داده است. زبان است که به واسطه داشتن ویژگی عدم وابستگی به زمان و مکان، فرهنگ و تجربیات مدنی نیاکان را به آیندگان منتقل می‌کند.

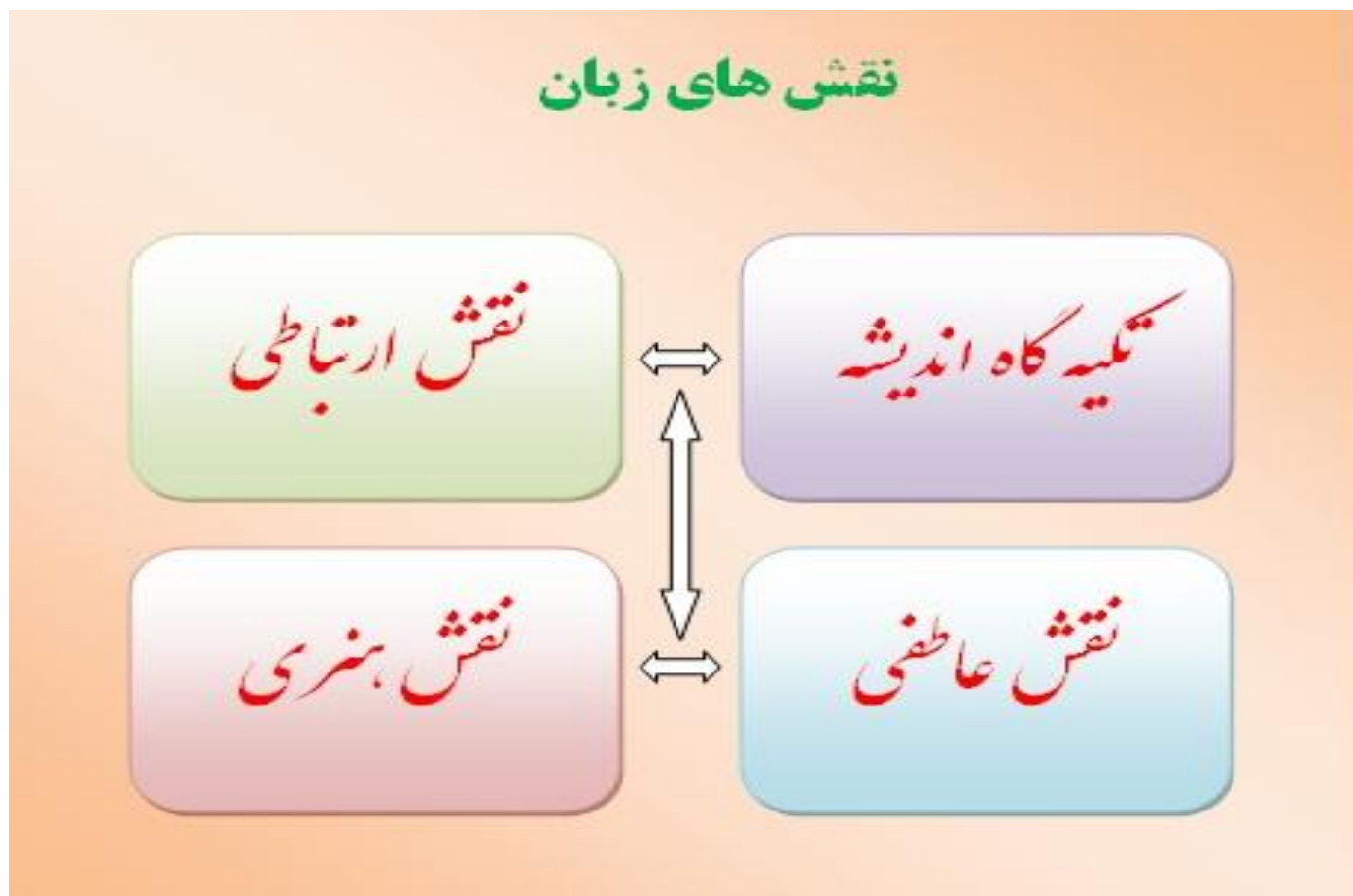
خلاقیت زبانی

زبان های انسانی بر خلاف دیگر نظام های ارتباطی دارای این ویژگی منحصر به فرد هستند که انسان را قادر می سازند برای تولید و درک پیام های نامحدود در موقعیت های مختلف زمانی، مکانی و روابط و شرایط اجتماعی متفاوت از قوای نامحدود برخوردار باشد، این توان نامحدود را به اصطلاح "خلاقیت" می نامیم.

همین خصیصه زبان است که کودکان را قادر می سازد با استفاده از قوه خدادادی بیان و استفاده از امکانات محیط زبانی در عرض مدت بسیار کوتاهی بر عناصر و قواعد زبان جامعه خود مسلط شده، هزاران جمله را که هرگز از پدر و مادر و اطرافیان دیگر خود نشنیده تولید یا درک نماید. همچنین ما دارای این توانایی هستیم که درباره این جمله ها به قضاوت بنشینیم و دستوری بودن یا غیر دستوری بودن آنها را تشخیص دهیم.

در آموزش زبان فارسی به خصوص در درس های جمله نویسی و انشا که فرایند تولیدی سخن نوشتاری هستند می توان با روش های علمی و با پرورش قوه خلاقیت دانش آموزان با آموزش های لازم و انجام تمرینات کافی، آنان را در سطح جمله نویسی و خلق متون نوشتاری به حد خودکفایی رساند. در این صورت است که یکی از مهمترین اهداف آموزش دبستانی تحقق عملی می یابد.

نقش های زبان

نقش های زبان

زبان دارای نقش های متعددی است که البته ارزش و اهمیت همه آنها یکسان نیست. نقش های زبان را به صورت دسته بندی های متفاوتی ارائه کرده اند در اینجا به مهمترین نقش های زبان که مورد اتفاق نظر اکثر زبان شناسان است می پردازیم.

این نقش ها عبارتند از: ارتباطی، تکیه گاه اندیشه، عاطفی و هنری

الف) نقش ارتباطی: نخستین و اساسی ترین نقش زبان ایجاد ارتباط بین انسان هاست. زندگی و حیات انسان دارای صبغه اجتماعی است و این ویژگی باعث می شود که به ابزاری کارآمد و پویا برای برقراری ارتباط نیاز داشته باشد. همه ما در محیط اجتماعی از جمله در خانواده، مدرسه و ...،

در مسائل اداری، آموزشی و بازرگانی، در استفاده از رسانه های ارتباط جمعی و کتاب و همچنین در دهها نقش دیگر در هر روز چندین ساعت از زبان فارسی و زبان های خارجی استفاده می کنیم. زبان چنان با زندگی عجین است که ما هیچگاه آگاهانه به این همگامی بسیار نزدیک توجهی نداریم.

نقش های زبان

اکثر رسانه های ارتباطی از زبان به عنوان مهمترین ابزار انتقال اطلاعات استفاده می کنند .

تلویزیون، تلفن و وسایلی از این قبیل بر اساس زبان شفاهی و رسانه هایی مثل رایانه، دور نویس، کتاب، مجله و روزنامه و غیره بر اساس زبان مکتوب طرح ریزی و ساخته شده اند و روابط بین سازمانهای دولتی، ارتباط وسایل حمل و نقل هوایی با فرودگاهها، فرماندهی و ارتباط در میدان های نبرد، آموزش و پرورش اعم از آموزش های دینی، علمی، سیاسی و غیره، تبلیغات و صدها مورد از ارکان تمدن بشری بر اساس نقش ارتباطی زبان ساماندهی می شوند.

ب) تکیه گاه اندیشه : زبان انسان علاوه بر نقش ارتباطی که یک پدیده جامعه شناختی است نقش روان شناختی هم دارد که با عنوان تکیه گاه اندیشه از آن یاد می شود. بسیاری معتقدند اکثر فعالیت های ذهنی انسان در قالب زبان شکل می گیرد، این واقعیت دانشمندان را به این فکر رهنمون شده است که ادعا کنند اساساً زبان است که اندیشه ورزی را به آدمی می آموزد.

باید اذعان داشت که گرچه ممکن است ساحت اندیشه و زبان از یکدیگر متمایز باشد، اما نمی توان نقش زبان را در کیفیت اندیشه انسان نادیده گرفت. معمولاً اندیشه ورزان و خردمندان جامعه کسانی هستند که قدرت زبان آوری بیشتری دارند و از ذخایر واژگانی بسیار سود می برند.

تفاوت های موجود بین باسوادان و بی سوادان گرچه حاصل دارا بودن اطلاعات، دانش و شناخت بیشتر از جهان است اما همین تفاوت ها عملاً در ارتباط با پدیده زبان نوشتاری نیز به وجود آمده است و اندیشه و تفکر بی سوادان معمولاً محدود به زمان و مکان خاص خود آنان است و از لوازم اندیشه ورزی مانند قوه استدلال، پیش بینی، برنامه ریزی، حل مسئله و از این قبیل امور بی بهره و یا حداقل کم بهره اند. تفاوت های فردی دانش آموزان نیز یکی از دلایل ارتباط زبان و اندیشه است. معمولاً دانش آموزانی که بر اثر عوامل مختلف خانوادگی و اجتماعی تسلط بیشتری به زبان گفتاری کسب کرده اند و از ذخایر واژگانی بیشتری برخوردارند نه تنها در درس فارسی (خواندن و نوشتن)، بلکه در دروس دیگری که مستقیماً به زبان ارتباط ندارد مثل ریاضی، علوم و غیره موفق تر عمل می کنند و نسبت به دیگران دارای اندیشه های ژرف درباره مسایل جهان هستند.

نقش های زبان

(ج) نقش عاطفی: از زبان علاوه بر ایجاد ارتباط و تسهیل فرایند تفکر ، برای بیان حالت های عاطفی، شخصی و تحلیل ،احساسات درونی خود نیز سود می بریم .در این حال، منظور از کاربرد زبان ،لزوم ایجاد ارتباط نیست و ما معمولاً به دریافت ها و واکنش شنوندگان توجه چندانی نداریم.

در بسیاری از موارد هنگام شادمانی که بر اثر شادکامی پیش می آید و یا هنگام اندوه فراوان که بر اثر ناکامی رخ می نماید، برای مواجهه با روی خوش زندگی یا مقابله با چهره سیاه و تاریک حیات ،از زبان برای نشان دادن شغف یا نامرادی خود استفاده می کنیم. بارها شاهد سخن گفتن جوانی که به رویای خود دست یافته یا مادری که عزیز خود را از دست داده است بوده ایم. در این موارد نقش عاطفی زبان هویدا شده و محمل حدیث حدیث نفس انسان قرار می گیرد .

در بسیاری از موارد با نوشتن شعر که مخاطبی ندارد یا نگارش مطلبی بدون خواننده به ابراز احساسات درونی و غلیان های ذهنی می پردازیم. در آثار نویسندگان بزرگ هم گاهی چنین آثاری که به اصطلاح "گفتگوهای تنهایی" نامیده می شوند به چشم می خورد.

نقش های زبان

د) نقش هنری : زبانی که برای ایجاد ارتباط به کار می رود از لحاظ زیبایی شناختی بسیار ساده و به دور از هرگونه پیرایه است. اما گاهی انسان ها با تغییراتی در ساخت های آوایی، صرفی، نحوی و معنایی زبان آن را طوری سامان می دهند که حس زیبایی شناختی انسان و طبع هنری او را تحت تأثیر خود قرار می دهد.

این نقش زبان بیشتر در آثار ادبی مثل شعر و داستان و هنرهای جدید مثل تئاتر و سینما متجلی می شود، اما البته گاهی هنگام ایجاد ارتباط یا ایفای نقش عاطفی هم، زبان، رنگ و لعاب هنری به خود می گیرد.

نقش هنری زبان با کمک به پرواز تخیل انسان به خلق اندیشه ها و طرح های خیالی کمک می کند. افسانه پردازی نوشتن داستان سرودن شعر و غیره همه کاربردهایی از این نقش هستند. به کمک تخیل زبانی است که آزادانه از مرز دنیای واقعی فراتر می رویم و در اوج زیبای خود ساخته به پرواز درآمده و از این رهگذر رویاهای ناممکن را ممکن می کنیم.

در برنامه های آموزش زبان معمولاً سهم بسزایی از محتوا و زمان آموزش به زبان ادبی اختصاص دارد و به ویژه در آموزش زبان فارسی که دارای پیشینه و سابقه ادبی باشکوهی است و اکنون نیز در دوران معاصر آثار ادبی درخشانی در عرصه ادبیات کشور به چشم می خورد.

گونه های زبان

زبان ها معمولاً پدیده های یکپارچه نیستند و شاید کمتر زبانی باشد که دارای تنوع و گونه های درونی نباشد. هر زبان از جمله زبان فارسی دارای گونه های فردی، جغرافیایی و اجتماعی متفاوتی است. حتی در گفتار یک گوینده واحد نیز برحسب موقعیت اجتماعی ارتباط، تنوع زیادی وجود دارد.

گونه های زبانی به دو دسته اصلی تقسیم می شوند:

(الف) گونه هایی که برای گوینده ثابت و غیر قابل تغییرند و با عوض شدن شرایط کاربردی تغییر نمی کنند. این دسته شامل گونه شخصی و گویشی (گویش زمانی، جغرافیایی و اجتماعی) است.

(ب) گونه هایی که برای ناکام ثابت نیستند و با تغییر شرایط کاربردی گوینده به انتصاب جدیدی از گونه ها دست می زنند. این دسته شامل سیاق، سبک و رسانه است.

گونه های زبان

گونه های شخصی و گویشی (گویش زمانی جغرافیایی و اجتماعی)

۱. گونه شخصی یا فردی عبارت است از ویژگی های شخصی ای که گوینده یا نویسنده در به کار بردن زبان از خود بروز می دهد. این ویژگی ها که ممکن است در هر یک از سطوح آوایی ، واژگانی و دستوری جای بگیرند و به اصطلاح " تکیه کلام " نامیده می شوند. قابل ذکر است که نه تنها در کل جامعه زبانی گونه های زبانی متفاوتی وجود دارد ، بلکه در گفتار و نوشتار یک گوینده واحد نیز بر حسب موقعیت های اجتماعی متفاوت ، تنوع فراوانی مشاهده می شود. مثلاً یک معلم در کلاس درس از یک گونه زبانی (فارسی معیار) و در محیط خانواده از یک گونه دیگر فارسی محاوره ای دوستانه و یا حتی یکی از لهجه های آن مثل لهجه یزدی استفاده می کند.

گونه های زبان

۲. گونه گویشی؛ که خود شامل سه گونه زبانی می شود: گویش زمانی (تاریخی)، گویش جغرافیایی و گویش اجتماعی

الف) گویش زمانی (تاریخی): مانند فارسی میانه، فارسی دری پیش از دوران معاصر و فارسی معاصر

ب) گویش جغرافیایی: که اغلب با اصطلاح لهجه از آن یاد می شود. مانند لهجه فارسی تهرانی، فارسی اصفهانی، فارسی یزدی و غیره

ج) گویش اجتماعی: که گونه ای است از یک زبان (مثل زبان فارسی) که به لحاظ تفاوت در طبقه اجتماعی، سطح سواد، سن، جنس و شغل افراد مشاهده می شود. معمولاً گونه زبانی که افراد بی سواد و کم سواد و تحصیل کرده به کار می برند با هم متفاوت است. همچنین زبانی که تعمیرکاران، راننده ها، معلمان، روحانیان و صاحبان شغل های دیگر با آن تکلم می کنند تفاوت های زیادی با هم دارند. نسل های جوان و میانسال و سالخورده نیز زبان متفاوتی به کار می برند. شنوندگان هم دارای این توانایی هستند که با شنیدن سخنان یک فرد میزان تحصیل، شغل و تعلق گوینده یک طبقه اجتماعی خاص را تشخیص دهند.

گونه های زبان

گونه های کاربردی (سیاقی، سبکی و رسانه ای)

۱. سیاق : عبارت است از گونه زبانی که با توجه به ویژگی های گفتمانی، کلام یا متن تقسیم بندی می شود. مثل سیاق اداری، سیاق روزنامه ای، سیاق علمی، سیاق متون درسی، سیاق آگهی های تجاری و غیره .

۲. سبک : گونه ای از زبان است که با توجه به نوع رابطه گوینده یا نویسنده یا شنونده یا خواننده تعیین می شود. میزان صمیمیت، آشنایی، رابطه شغلی، فاصله اجتماعی و عواملی از این دست باعث می شود که ما از انواع سبک ها مثل سبک رسمی، نیمه رسمی، غیررسمی، محاوره ای و عامیانه استفاده کنیم .

۳. رسانه : که به لحاظ آن می توانیم دو نوع زبان شفاهی (گفتاری) و مکتوب (نوشتاری) قائل شویم. زبان گفتاری و نوشتاری هر کدام دارای ویژگی های خاص خود هستند. این دو گونه زبان در سطوح آوایی (نان و نون) و واژگانی (بینی و دماغ) و دستوری (به خانه آنها رفتم، به خنوشون رفتم) با هم تفاوت دارند.

دانشجویان عزیز :

مطالب را به صورت دقیق مطالعه نمایید و ضمن طرح ۲۰ سوال تشریحی و تستی از طریق زیر جهت بررسی ارسال کنید:

ارسال به ایمیل : iraj.afrazyabi@gmail.com

مهلت ارسال : ۱۶ اردیبهشت ۹۹ (ارسال بعد از تاریخ اعلامی مورد قبول نخواهد بود)

ذکر دقیق مشخصات (نام و نام خانوادگی ، شماره دانشجویی و گروه کلاسی الزامی است)

توجه : قسمت دوم مطالب بعد از اتمام مهلت دریافت سوالات شما ، ارسال می شود.